

УДК 349.2

В.М. АНДРІЙВ, канд. юрид. наук, доц., Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці

ПОЗИТИВНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРИРОДНИХ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Ключові слова: позитивне трудове право, захист природних трудових прав, працівники

Проблема засобів захисту прав учасників правовідносин завжди перебувала у полі зору науковців, про що свідчать окремі публікації С. Алексеєва, В. Корельського, В. Копечикова, Р. Лівшица, Є. Лукашевої, М. Марченка, В. Перевалова, Л. Петрова, П. Рабіновича, О. Скакун, М. Хавронюка та інших науковців. Проте питання позитивного трудового права як основного засобу захисту природних трудових прав працівників спеціально не вивчалися, в існуючих наукових працях ці питання досліджувались фрагментарно або в рамках ширшої правової проблематики, без комплексного підходу. Метою цієї статті є визначення сутності та значення трудового права як основного засобу захисту природних трудових прав працівників, що надасть змогу підвищити їх правову захищеність як учасників трудових правовідносин.

Природні, невідчужувані трудові права людини не завжди реалізуються нею безперешкодно, часто їх реалізація нашкоджується на перепони, зроблені іншими учасниками суспільно-трудова відносин. Усунення цих перешкод можливе лише за наявності в суспільстві дієвих засобів захисту й охорони трудових прав людей чи працівників. Основними гарантими, а, відповідно й засобами захисту трудових прав є держава і позитивне право. Якщо природність трудових прав була відображеною в нормах права, ці права стають юридичними, об'єктивними, позитивними правами, захищати й охороняти які покликана

держава та її органи.

Досліджуючи сутність захисту трудових прав, слід виходити з такої логіки, що будь-яке трудове право буде захищеним лише в тому випадку, якщо воно не лише буде відновленим, але й існуватиме низка факторів, метою і призначенням яких буде попередження, профілактика порушень цих прав. Стверджуючи це, ми дотримуємося широкого розуміння змісту захисту трудових прав людини чи працівника. Цей висновок узгоджується з позицією Є.А. Лукашевої в тому, що «в найбільш загальному сенсі захист є протидія незаконним порушенням та обмеженням прав, свобод та інтересів особистості, попередження цих порушень й обмежень, а також відшкодування заподіяної шкоди у випадку, якщо попередити порушення чи обмеження не вдалось» [1, с.169].

До засобів захисту ми відносимо будь-які дій чи фактори, спрямовані на їх безперешкодну реалізацію. Однак усі вони матимуть сенс, якщо будуть визначеними в нормах права: правовий захист не можливий у випадку не закріплення певних засобів у правових нормах. Якщо той чи інший засіб, спрямований на забезпечення безперешкодної реалізації трудових прав, буде закріплений у нормах права, на його охорону автоматично стає держава з її примусовим апаратом. Звідси, важливо щоб усі засоби, спроможні тим чи іншим чином забезпечувати реалізацію трудових прав працівників, були чітко визначені в законодавчих актах. Завдання вчених у цьому випадку полягає в наступному: а) виявити дієві засоби, які використовуються чи можуть бути використаними в сфері захисту трудових прав; б) проаналізувати й обґрунтувати їх доцільність чи недоцільність; в) розробити норми права, які містили б ці правозахисні засоби; г) створити механізм реалізації цих нормативних приписів та засобів, які в них містяться. Кінцевий результат здебільшого вимірюється за останнім елементом наведеної схеми – правильним застосуванням відповідних норм права.

Таким чином, першим кроком у справі за-

хисту трудових прав працівників є визначення не лише цих прав, але й відповідних правозахисних засобів, форм, способів, факторів у чинному законодавстві. Ось чому основним засобом захисту трудових прав працівників ми вважаємо саме позитивне право як форму і логічне продовження природного права. Якщо трудові права складають основу трудового законодавства [2, с.154], то ми розуміємо, яку важливу роль відіграють засоби, що покликані їх захищати від порушень з боку інших учасників суспільних відносин. З огляду на це сьогодні потрібні нові підходи до проблеми соціальної обумовленості трудового законодавства, які відображали б нинішні соціальні та правові реалії і були спрямовані на утвердження в країні основ громадянського суспільства і правової держави. При цьому визначальне значення в пошуках нових підходів має розуміння трудового права як засобу захисту трудових прав працівників, узгодження інтересів суб'єктів трудових та тісно пов'язаних з ним відносин. «Основне суспільне призначення права бачиться вже не в забезпеченні досягнення якихось зовнішніх щодо права економічних, політичних, ідеологічних тощо цілей, а в його здатності бути формою виразу й забезпечення нормального суспільного розвитку, узгодження й вирішення соціальних конфліктів, сприяння вільному, мирному, ненасильницькому розвитку суспільних відносин, коли інтереси одних індивідів, груп, класів не подавляють інтереси інших, а узгоджуються з ними на основі правових компромісів. Право мусить стати фактором досягнення суспільної згоди і зниження рівня соціальних конфліктів у всіх сферах життя суспільства» [3, с.172]. У межах такого підходу соціальна обумовленість трудового права – це теж його відповідність об'єктивним потребам суспільного розвитку. Однак ці потреби ми бачимо вже з позиції права і трактуємо їх у правовій формі і в правовій реальності. Чітке визначення трудових прав працівників та їх засобів захисту – як ніщо інше допоможе досягти згоди між суб'єктами трудового права.

Трудове право, як сукупність правових норм, покликаних регулювати трудові та тісно пов'язані з ними відносини, має об'єктивний, позитивний характер, воно об'єктивується, інституціонується в законах та різних підзаконних нормативно-правових актах. Позитивне трудове право є формою природного трудового права. Природне трудове право – це усі відносини в суспільстві, які мають трудовий характер, а також права і обов'язки учасників цих відносин. Природне трудове право виникло та існує незалежно від позитивного трудового права; останнє має похідний, другорядний від першого характер. Природне трудове право виникло об'єктивно в процесі життєдіяльності людей та їх колективів, їх трудової діяльності; позитивне трудове право пов'язується з виникненням держави, як основної політичної ланки суспільства.

Якщо трудові відносини, що мають природний характер, тобто регулюються звичаями, моральними чи корпоративними нормами, починають регулюватися нормами права, вони набувають характер позитивних. Однак далеко не всі трудові природні відносини регулюються нормами права, багато з них до пори та до часу не цікавлять державу чи її органи. До того, як та з якого приводу трудові відносини повинні регулюватися нормами права вирішує держава. Звідси, це питання прямо пов'язане з предметом трудового права. П.Д. Пилипенко свідчить, що предмет правового регулювання складають якісно відособлені суспільні відносини, правове забезпечення яких досягається за допомогою норм певної галузі. «В трудовому праві ними в першу чергу виступають трудові відносини» [4, с.5]. Трудове право – насамперед галузь, яка покликана захищати права та інтереси працівника. Це обумовлено й самою історією виникнення даної галузі і тим, що в процесі трудової діяльності використовується праця саме працівника як одного з основних суб'єктів трудового права. З-поміж суспільних відносин, утворюючих у сукупності предмет трудового права, головне місце займають власне трудові відносини, які виникають як у

процесі виробництва матеріальних і духовних благ, так і в сфері послуг і обслуговування. У власне трудових відносинах праця складає їх основний зміст, який характеризується безпосереднім поєднанням робочої сили з засобами виробництва. Відтак, об'єктом і основним змістом трудових відносин є робота, тобто діяльність, пов'язана з безпосередньою реалізацією здатності громадян до праці (робочої сили) [5, с.8].

Говорячи про трудові відносини як предмет трудового права, ми маємо лише ті з них, які базуються на найманій праці. Під предмет трудового права не підпадає самостійна праця власників, індивідуально-трудова діяльність підприємців-власників, які не застосовують працю найманих працівників. Наприклад, праця письменника, вченого, якщо вона здійснюється поза суспільною кооперацією праці, не відноситься до сфери трудового права. Однак, якщо праця письменника або вченого здійснюється в трудовому колективі редакції журналу чи наукової установи по завданню адміністрації в рамках трудового договору, то ці відносини матимуть трудовий характер і регулюватимуться саме трудовим правом. Головне, що відрізняє трудові відносини, які цікавлять державу, і трудові відносини, які її не цікавлять, це те, що вони мають найманий чи ненайманий характер.

Якщо подивитися на елементний склад позитивного права, то очевидно, що воно складається з двох основних елементів – природного права і розуму. Позначаючи на такий елемент позитивного права, як розум, ми маємо на увазі наступне: саме люди в процесі розумової діяльності визначають, що слід вважати предметом тієї чи іншої галузі права. З усіх суспільно-трудова відносин, які існують у сфері природного трудового права, для врегулювання нормами права нормотворець вибирає такі з них, які на його думку є суттєвими і важливими. Однак, нормотворець «дитина свого часу» і проводить відбір цих відносин з урахуванням соціально-економічної, політичної, культурної ситуацій, існуючих у даному суспільстві в даний час. Звідси, відно-

сність позитивного трудового права щодо природного трудового права. Така відносність позитивного трудового права не в останню чергу обумовлена відносністю самої категорії «закони розуму».

По-перше, так звані «закони розуму» мають велику кількість тлумачень: що вважати продуктом розуму, а що й як результатом зовнішнього впливу; де та межа, що відокремлює внутрішнє від зовнішнього в функціонуванні розуму: що вважати визначальним фактором у цьому процесі [6, с.72]. І, по-друге, люди дуже в багатьох випадках, здійснюючи ті чи інші дії, керуються не розумом, а скоріше пристрастями, інстинктами або міркуваннями безпосередньої корисності і такі ж, відповідні своїм прагненням, створюють юридичні закони та соціальну дійсність. Результатом такої діяльності часто стає те, що багато з цих законів зовсім не відповідають назві правових, а створена за їх допомогою соціальна дійсність навряд чи може бути названа правовим порядком. Таким чином, є вагомими аргументи і на користь того, що онтологічні підвалини трудового права пов'язані з якимось об'єктивним процесом, що відбувається в світі, і є такі, що мають суто суб'єктивний характер. Як це дуже часто буває, істина знаходиться десь посередині. Дійсно, є серйозні підстави вважати, що багато в чому світ підкоряється певним об'єктивним закономірностям, які діють незалежно від волі та бажань людей, і хоча деякі дослідники стоять на тих позиціях, що «закони природи» існують лише в нашій голові, що вони є лише засобом упорядкування зовнішнього емпіричного досвіду суб'єктів, а реальний світ – це царство випадковостей та хаосу [7, с.248], однак очевидно, що в цьому світі хаосу також існують певні сфери, де досить чітко прослідковується закономірний плин подій та явищ. Суспільне життя в цьому зв'язку можна було би, незважаючи на всю його суперечливість та складність, віднести саме до таких сфер буття. І якщо це так, то є сенс спробувати зрозуміти сутнісний зміст цього процесу, та спробувати упорядкувати цю частину реаль-

ності, в тому числі – і за допомогою трудового права.

Один із давньоримських юристів Цельс дав, на наш погляд, дуже влучне визначення права. Він говорив, що «право є практичним вмінням впроваджувати добро та справедливість», тобто, – вносити порядок у хаос людського життя, вносити сюди свій «логос» [8, с.69]. Людина, яка має здібність розуміти у внутрішній устрій світу, може поставити собі за мету побудувати його за загальною світовою логікою. Оскільки трудове право служить одним з найважливіших інструментів творення людського суспільства, воно, скоріше за все, має чуттєво – надчуттєву природу. Його не можна повністю вичленити з зовнішнього, емпіричного світу, й не можна вважати лише продуктом людської суб'єктивності. Воно є феноменом духовною порядку і зовнішнім виразом внутрішньої, прихованої логіки світу, того, що стародавні греки звали «логосом», а стародавні індійці – «драхмою» [9, с.32]. Осягнути те, що стоїть за цими поняттями, нелегко. З нашої точки зору, найбільш важливими характеристиками його слід вважати справедливість та свободу. Головна риса цього процесу – це здатність до самозбереження при постійному розвитку. Відтак, східна та давня грецька філософія відчували та намагались дати тлумачення загальному пульсові універсуму, показували, які треба створити умови для людського існування, щоб це існування відповідало загальним законам світу. Суспільство є частиною неосяжною всесвіту, його органічною, хоча й вкрай специфічною частиною, де виникають умови для поєднання в одне ціле об'єктивної та суб'єктивної сторін духу. Право, в цьому зв'язку, в його онтологічному, найбільш загальному визначенні, є таким середовищем, такою матеріально-духовною атмосферою, де ця можливість набуває найбільш сприятливих умов для своєї реалізації.

Концепція природних, не відчужуваних прав і свобод людини як висхідного правового початку стала не лише надбанням правової теорії. Вона знайшла своє втілення в чинній

Конституції України [10], хоч на відміну від конституцій інших держав термін «природні права» Основний Закон України через низку суб'єктивних причин не використовує. Причому положення Конституції про права і свободи людини закладеною в ній логікою мають подвійне значення. З одного боку, їх повна відповідність сучасним міжнародним стандартам та провідне становище серед інших положень Основного Закону надає правового характеру самій Конституції, а з іншого – права і свободи людини виступають як загальнообов'язковий правовий орієнтир і конституційна вимога до діяльності держави.

Таким чином, завданням позитивного трудового права є визначення, охорона, захист та забезпечення природних трудових прав людей. Виходячи з цього, позитивне трудове право, визначаючи трудові права працівників та засоби їх захисту, є основним гарантом названих прав. Ця теза є висхідною при розумінні ролі й місця трудового права в національній системі права. Усі нормативно-правові акти в сфері праці покликані адекватно відображати об'єктивно існуюче трудове право, регулювати трудові відносини, які вже склалися в процесі трудової діяльності між суб'єктами трудового права, а не заміняти їх штучними конструкціями, продиктованими політичними та ідеологічними пристрастями законодавця. Лише за таких умов трудове позитивне право набуває своєї власної сутності, що ґрунтується на природних трудових правах, свободах та інтересах людини як невід'ємних від особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Общая теории прав человека / под ред. Е. А. Лукашевой. – М. : Норма, 1996. – 520 с.
2. Лившиц Р. З. Теория права : учебник / Р. З. Лившиц. – М. : Изд-во БЕК, 2001. – 224 с.
3. Лапаева В. В. Социология права / В. В. Лапаева. – М. : НОРМА, 200. – 304 с.
4. Трудове право України : курс лекцій / під ред. П. Д. Пилипенка. – Львів : Вільна Україна, 1996. – 159 с.

5. Трудовое право : учебник / под ред. О. В. Смирнова. – М. : Проспект, 2003. – 528 с.
6. Разумов А. Проекция человека: на земле и на небесах / А. Разумов // Свободная мысль. – 2001. – № 7. – С. 70–76.
7. Норберт Рулан. Юридическая антропология : учебник [для вузов] / Норберт Рулан. – М. : Изд-во БЕК, 1999. – 415 с.
8. Тихомиров Ю. А. Теория закона / Ю. А. Тихомиров. – М. : Юрид лит., 1982. – 241 с.
9. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук / Петрова Л. В. – К., 1999. – 44 с.
10. Конституція України // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Андрій В. М. Позитивне трудове право як основний засіб захисту природних трудових прав працівників / В. М. Андрій // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 27–31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11avmtpp.pdf>

Визначена сутність та значення трудового права як основного засобу захисту природних трудових прав працівників, що надасть змогу підвищити їх правову захищеність як учасників трудових правовідносин.

Андреев В.М. Позитивное трудовое право как основное средство защиты естественных трудовых прав работников

Определена сущность и значения трудового права как основного средства защиты естественных трудовых прав работников, что даст возможность повысить их правовую защищенность как участников трудовых правоотношений. качествами.

Andreev V.M. The Positive Labor Right as the Basic Protection Frame of the Natural Labor Rights of Workers

The essence and values of the labor right as basic protection frame of the natural labor rights of workers that will give the chance to raise their legal security as participant's labor legal relationship is defined.